

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Column: Een correcte kaart? Hoe kaarten veranderen en continu niet kloppen

Auteur: djoeke van Netten

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 47, nummer 4 (2026), pp. 66-67.

© 2026 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

EEN CORRECTE KAART?

HOE KAARTEN VERANDEREN EN CONTINU NIET KLOPPEN

djoeke van Netten

Historici hebben het voordeel dat ze achteraf schrijven. Ze weten al hoe het afloopt. Daardoor begrijpen ze het verleden beter dan de mensen destijds zelf. Want wij weten natuurlijk hoe het echt zit.

Is dat echt zo? In deze column wil ik betogen dat het misschien wel precies andersom is. Of we het willen of niet, onze achterafkennis zorgt ervoor dat we premoderne kennis beoordelen op basis van zaken die achteraf waar bleken te zijn of standaard werden – volgens ons wereldbeeld, volgens onze conventies. Nergens is dat beter te zien dan in de historische cartografie. Op oude kaarten zijn we vaak geneigd aan te wijzen waar het niet klopt, een kaart met het noorden boven noemen we ‘op de kop’ en er zijn talloze boeken en lijstjes op internet met titels als *History’s worst maps*, *Phantom Islands. The greatest ... lies and blunders on maps*, *Myths of geography* en *Les erreurs dans les cartes*. Ergens scheppen we er genoeg in om de fouten van onze voorgangers aan te wijzen, of te laten zien wat zij nog niet wisten of wat ze eigenlijk bedoelden: Columbus wist nog niet dat Amerika bestond, Barentsz wist nog niet dat het onmogelijk was via het noordoosten naar China te zeilen, wat Zeno ‘Frisland’ noemde waren eigenlijk de Shetlandeilanden, of eigenlijk Orkney, of eigenlijk Faeröer.

Tja, ik denk dus dat dit ons niet helpt om de geschiedenis beter te begrijpen. Vroegmoderne mensen maakten geen onderscheid tussen kennis die later

al dan niet waar of onwaar zou blijken te zijn. In bepaalde gevallen kunnen we met deze nog-niet-geschiedenis sommige resultaten en mislukkingen uit het verleden verklaren. Maar om te begrijpen wat zij zagen als mogelijk, en dus een beter beeld te krijgen van hun plannen, hun voorbereidingen, hun discussies, hun hoop en hun dromen, zullen we moeten kijken naar wat mensen in het verleden zelf wisten, of dachten te weten. Dan snappen we waarom Columbus de mensen die hij in het verre westen tegenkwam ‘Indianen’ noemde, waarom Barentsz bleef proberen om voorbij Nova Zembla te varen, waarom Frisland tot in de achttiende eeuw op kaarten staat. En nog veel meer, maar dat past niet in een column.

Waar veel historici vooruitgang in de geschiedenis intussen nuanceren, is in de historische cartografie het idee dat kaarten steeds beter zijn geworden nog altijd sterk aanwezig. Het eigen vakgebied wordt gezien als *continuous improvement*. Men gaat niet alleen uit van continue verandering, maar van continue verbetering, waarbij kaarten door de eeuwen heen steeds beter kloppen. Dit discours is overigens al te vinden bij zeventiende-eeuwse kaartenmakers, die hun meest recente publicatie *nova* (nieuw), *accurata* (nauwkeurig) of *accuratissima* (allernauwkeurigst) noemden.

Een groot probleem met het opmerken dat een kaart niet klopt, is dat het suggereert dat er kaarten bestaan die wél kloppen. De kaart klopt echter nooit.

Ten eerste staat op de kaart veel dat niet daadwerkelijk op aarde te vinden is (een egaal babyblauwe zee bijvoorbeeld, of letters ‘Golf van Amerika’ in de Golf van Mexico, of grenzen). Ten tweede staat op aarde nog veel meer dat niet op de kaart te vinden is. Eigenlijk staat bijna niets wat op aarde te vinden is op de kaart; daarvoor is de kaart veel te klein. Schrijvers als C.S. Lewis en Umberto Eco vertellen over de ambitie een kaart op schaal 1:1 te maken, waar álles op staat, maar dát is niet voor niets fictie.

Ten derde, minstens zo arbitrair en minstens zo invloedrijk, is projectie. Dat zit zo: de aarde is rond en een kaart is plat. Ter illustratie (dit laat ik studenten ook wel eens daadwerkelijk doen): pel een sinaasappel en leg de schil in strakke rechthoek, of in twee cirkels, zonder zichtbare breuklijnen. Dat gaat dus niet. Maar projectie heeft wel grote invloed op hoe we denken dat de aarde eruitziet, met als meest evidente voorbeeld de Mercator-projectie (voor het eerst voorgesteld door de Vlaamse cartograaf Gerard Mercator in 1569). Enkele maanden geleden kwamen de landen van de Afrikaanse Unie met de campagne *Correct the map*, een op zich sympathiek en terecht dekoloniserend initiatief om de Mercator-projectie (oorspronkelijk uit West-Europa dus, en nog steeds bijvoorbeeld gebruikt door Google) los te laten, aangezien daarin de relatieve grootte van landen niet in overeenstemming is met de daadwerkelijke relatieve grootte op de aardbol. Hoe dichter bij de evenaar, hoe kleiner. Daarom ziet Afrika er naar verhouding onbeduidender uit in vergelijking met andere continenten. Dat is een gevolg van Mercators wiskundige oplossing, maar is daarmee niet onschuldig. De wereldkaart heeft invloed op ons wereldbeeld. Eerder kwam UNESCO al met de Gall-Peters-projectie, een andere oplossing voor hetzelfde probleem.

Mijn issue is de terminologie van de campagne van de Afrikaanse Unie, *Correct the map* suggereert nog steeds dat na de correctie de kaart zou kloppen. Maar, zoals we gezien hebben, er bestaan geen correcte kaarten. Er bestaat hoogstens een andere kaart, die een ander wereldbeeld uitdrukt. Geen *continuous improvement* dus, hoogstens *continuous change*. Dat is waar historici naar zouden moeten kijken, niet hoe kaarten tot aan vandaag zijn verbeterd, maar hoe ze zijn veranderd. Als we toch aan het veranderen zijn, waarom dan niet ‘op de kop’, Afrika bóven Europa? Dat wij gewend zijn geraakt aan de standaard Mercator-projectie, en dus onder meer aan een relatief klein Afrika en noord boven, betekent niet dat andere projecties ‘raar’ zijn. Onze achterafkennis kan helpen, maar kan ook onze blik op het verleden vertroebelen.

djoeke van Netten is universitair hoofddocent vroegmoderne geschiedenis. Haar onderzoek bevindt zich op het kruispunt van kennisgeschiedenis, maritieme geschiedenis en cartografie, met een focus op de Nederlandse Republiek in de wijde wereld. Ze promoveerde in 2012 aan de Rijksuniversiteit Groningen op een proefschrift over Willem Jansz Blaeu. Verder houdt djoeke zich bezig met thema’s als geheimhouding, onzekerheid en ijsberen. Aan de Universiteit van Amsterdam doceert ze onder meer colleges wereldgeschiedenis, militaire geschiedenis en historische cartografie.